

SZEMLE

ORDASI ÁGNES*

Trieszt föníciai meséje – egy „jól konstruált hazugság” vagy egy eltérő Európa-felfogás a modernista irodalom tükrében? –

Salvatore Pappalardo: *Modernism in Trieste: The Habsburg Mediterranean and the Literary Invention of Europe, 1870–1945*. New York: Bloomsbury Academic, 2021. 280 oldal

1913 nyarán a Magyar Adria Egyesület folyóirata, *A Tenger* egy rövid méltatlan-kodó cikket közölt. Az anonimitás homályába burkolózó szerző afelett háborgott, hogy bár a Magyar Adria Egyesület már 1910-ben foglalkozott egy Budapesten rendezendő Adria-kiállítás gondolatával, azt mégis az osztrákok valósították meg. A szerző a kezdeményezés kudarcáért a magyar társadalom közönyét tette felelősé, és rámutatott arra, hogy míg Magyarországon csak tanácskoztak, addig Bécsben rohamos gyorsasággal megrendezték a kiállítást.¹

Az Osztrák–Magyar Monarchia 1913-ra ugyanis politikai vízváltáshoz érkezett. Ez Bécs a déli és délkeleti expanzió vágyában, valamint az újabb piacok és nyersanyagok megszerzésének mind nyíltabb igényében öltött testet. A különböző elitkörök ebben nagy szerepet szántak a tengernek, amit az 1913 májusában megnyitott Adria-kiállítás hivatalos plakátja is egyértelműen kifejezett. A posztert a híres képzőművész, Kurt Libesny készítette, aki egy ősi toposzt felhasználva közvetítette a kiállítás fő, „koloniális” üzenetét: a „Habsburg Birodalom” hatalmi, kulturális és civilizációs fölényét a „meghódítandó” adriai területek felett. Libesny alkotásán Ausztria a hős lovag, az Adria pedig a megmentett sellő képében jelent meg, míg a háttérben a hosszan elnyúló tengerpart és a Karszt-hegység bércei adták. Bécs tekintete tehát az Adriára szegeződött, ám ez végül hiábavalónak bizonyult.

* A szerző történész, a Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltárának munkatársa. E-mail: wolfsrain17@gmail.com | Adria-kiállítás – Bécsben. *A Tenger*. 1913. 273–274.

A nagyszabású ambíciók előbb a világháború zátonyán feneklettek meg, majd az azt követő hatalmi átrendeződésekkel váltak illuzórikussá. Mindazonáltal az Osztrák–Magyar Monarchia felbomlásával nemcsak egy politikai és gazdasági egység, de vele egy több évszázados kulturális és mentális együttélési rendszer is széthullott, és átadta helyét az úgynevezett „nemzetállamoknak”.

De alakulhatott volna-e másképp az Osztrák–Magyar Monarchia és vele együtt Európa² sorsa? Valóban szükségszerű volt-e a nacionalizmusok diadala? Vajon a nemzetiségi követelések és az intolerancia mögött létezhetett-e egy másik, egy másmilyen Európa? Amennyiben igen, az megnyilvánult-e a kortársak számára, és ha igen, hogyan, milyen formákban? Legfőképpen pedig: van-e bármiféle haszna ezeknek a kontrafaktuális felvetéseknek? Bírnak-e bármiféle relevanciával a jelenre, de akár a múltra nézve is?³ És végül, el lehet-e mesélni nem nyugati, nem görög–római perspektívából az európai történelmet? Salvatore Pappalardo ezen kérdésekre keresi a választ a Bloomsbury Academic kiadónál 2021-ben napvilágot látott *Modernism in Trieste: The Habsburg Mediterranean and the Literary Invention of Europe, 1870–1945* című kötetében.

A szerző mozgalmas életútját tekintve elmondható, hogy érdeklődése, az identitás, a kulturális összefonódások, valamint a befogadás és a kirekesztés dilemmái iránt nem meglepő. Pappalardo szicíliai származása ellenére gyermekkorát Németországban, egyetemi éveit Triesztben és New Jersey-ben töltötte, jelenleg pedig az amerikai Towson University (Maryland állam) angol és összehasonlító irodalomtudományok tanszékének oktatója. Fő kutatási területe a 19. és 20. századi európai irodalomtörténet, mindenekelőtt az osztrák és olasz modernizmusra, valamint a Mediterráneum-tanulmányokra specializálódva.

Miként a mű címe is jelzi, Pappalardo a Mediterráneumra koncentrál, az „Európa irodalmi feltalálása” kifejezés pedig a kötet helyét egyértelműen az újraértelmezésre, újragondolásra törekvő posztmodern amerikai történetírás sorában jelöli ki. Ehhez idomul Pappalardo szemléletmódja és fogalomhasználata is, amivel viszont együtt jár a történelemtudomány túlzó esztétizálásának veszélye. Ez Pappalardo könyvénél különösen igaz, ráadásul soraiból politikai elkötelezettsége is kitűnik. A szerző ugyanis végig egy befogadó, integratív Európa létrehozása mellett érvel, és vallja, hogy a „haza” az a hely, amit az adott személy annak gondol és érez.

Noha ez a morális állásfoglalás kétségtelenül a könyv egyik legfőbb üzenete, Pappalardo kötete alapvetően tudományos munka, amit a feltüntetett gazdag forrásbázis is alátámaszt. Ez még akkor is így van, ha a felhasznált irodalomnál néhány forráskiadásként megjelentetett levelezésen kívül a kötet a levéltári források

² Noha a könyvben többnyire végig az Európa név szerepel, valójában a szerző Közép-Európára fókuszál.

³ „A mi lett volna, ha kérdése a fabulázás, nem több.” Interjú Szabó Dániellel. <https://ujkor.hu/content/a-mi-lett-volna-ha-kerdes-e-fabulazas-nem-tobb-interju-szabo-daniellel> (Letöltés ideje: 2022. január 6.)

helyett elsősorban kiadott és kiadatlan irodalmi és filozófiai művekre, korabeli sajtótermékekre, nyomtatványokra, kritikákra, műértelmezésekre, valamint esztétikai értekezésekre épül. Ezt nyilván a szerző célkitűzései is indokolják. Pappalardo ugyanis egyfelől a modernista irodalom dekonstruált és újraértelmezett Európa-képének feltárására és a mai Európai Unió egyes lehetséges, a korabeli irodalomban megjelenő előképeinek bemutatására törekszik. Másfelől arra, hogy a „Nyugaton” hagyományosan elmaradottnak, fejletlennek, perifériának tartott Dél-Európát és a Mediterráneumot beemelje Európába és annak integráns részeként értelmezze.⁴ Ezáltal nem véletlen, hogy a kötet a Bloomsbury kiadó *New Directions in German Studies* sorozatának részeként jelent meg.

Fontos kiemelni, hogy bár a kötet eszme-, mentalitás- vagy éppen információ-történetként is megállja a helyét,⁵ valahol az „intellectual” és a „cultural history” szűk határmezsgyéjén helyezkedik el.⁶ Már csak azért is, mivel az ideák tartalma, illetve az eszmék terjedésének kulturális és politikai hatásai egyformán hangsúlyosan jelen vannak a kötetben. Ebből következik azonban az is, hogy Pappalardo munkája kimondottan sűrű, összetett, amin a szerző olvasmányos stílusa sem változtat érdemileg.

Pappalardo könyvét egy kissé hosszás bevezetőre, négy nagy fejezetre, valamint egy konklúzióra osztja, amelyek nem kronologikus sorrendben, lineárisan követik egymást. A struktúrát ehelyett egyes modernista írók „haza” és a „közösségekhez tartozás” fogalmainak különböző értelmezései és Európa-konceptiói adják. A szerző a vizsgálódás helyszínének azonban nem a modernizmus klasszikus fellegrárait, például Berlint vagy Párizst és azok szerzőit választja, hanem a „más”, az egzotikus Habsburg Triesztet, és azon alkotókat, akikre a kikötőváros valamilyen formában hatást gyakorolt. Ennek többek között az az oka, hogy Pappalardo bevallottan törekszik arra: a német, olasz és szláv kultúra metszéspontján található küszöb- és közvetítőszerepet betöltő kikötővárost „felszabadítsa” az olasz nemzeti szempontú történelemírás dominanciája alól, és egy szélesebb, európai kontextusba ágyazva tárgyalja.

Ennek érdekében Pappalardo bemutatja az olasz Scipio Slataper, a német Theodor Däubler, a szlovén Srečko Kosovel elképzelt Európa-konceptióit és átirít

⁴ A szerző ezen célkitűzése bizonyos vonatkozásaiban akár még Ginelli Zoltán és Szakács Eszter „Transzperiféria” mozgalmával is párhuzamba állítható. A mozgalom bevallott célja ugyanis az, hogy bebizonyítsák, a globalizációs folyamatok és a nemzetállam alapú történelemfelfogás mellett más utak is létezhetnek. Vagyis azt, hogy nem szükségszerű a nyugati szemléletmód követése, és azt, hogy a történelmi interakciókat, köztes mozgásokat akár a félperiféria és a periféria perspektívájából is lehet vizsgálni. L. *Transzperiféria Mozgalom. Globális Kelet-Európa és Globális Dél*. <https://transperiphery.com/> (Letöltés ideje: 2022. január 15.)

⁵ Z. Karvalics László: Információtörténelem. Az önazonosság keresésétől az átfogó kutatási programokig. *Aetas* 2012./4. 5–12.

⁶ Peter E. Gordon: What is Intellectual History? https://projects.iq.harvard.edu/files/history/files/what_is_intell_history_pgordon_mar2012.pdf (Letöltés ideje 2022. január 7.)

Európa-legendáit.⁷ Erre azért is szükség van, mert bár a felsorolt szerzők manapság már kevésbé ismertek, gondolataik folyamatosan visszatérnek a sokkal olvasottabb osztrák Robert Musilról, az „olasz-osztrák” Ettore Schmitzről (továbbiakban választott írói nevén: Italo Svevo) és az ír James Joyce-ról szóló három egymást követő nagy fejezetben. Ez a három, a „nagy trieszti modernista szerzők”-nek szentelt egység alkotja az egész munka törzsét. Az alkotók kiválasztása során szintén mérvadó szempont lehetett Pappalardo saját pacifista értékrendje és politikai meggyőződése. A válogatásba ugyanis láthatóan azon kozmopolita, antinacionalista beállítottságú, többnyelvű írók kerültek be, akik Triesztet a Habsburg Birodalom mikrokozmoszaként, fraktáljelleggel egyfajta „urbs europeissima”-ként fogták fel. Tehát olyan helyként, ahol a kereskedelmi érdekek, a profitorientált gondolkodás és a transznacionális összeköttetések akár felül is írhatták az etnolingvisztikai határokat; ahol a nemzetközpontú gondolkodás csupán lehetőségként, de nem kényszerként vagy szükségszerűségként létezett.

Éppen ezt a célt szolgálja az, hogy Pappalardo a hagyományos görög-római „genezisztörténettel” szemben a jól ismert toposzokat az „áldozatok”, a „vesztesek” perspektívájából közelíti meg. Egészen pontosan a főniciai örökség vélt és valós kontinuitásának nyomait követi. Ugyanakkor megjegyzendő, hogy nem ad hitelt a főniciai alternatívának, hanem azt egy korabeli történelmi-irodalmi fantáziaként kezeli, és kizárólag annak terjedése és irodalmi leképeződései, hatásai érdeklik. Hiszen annak ellenére, hogy a szerző „Habsburg főniciai” vagy „Habsburg Hibrid” kifejezése erősen túlzó, mégsem saját rögeszméjéről vagy élénk fantáziájáról van szó. Sokkal inkább egy, a 19. század második felében a nem ritkán izraelita antikváriusok és amatőr régészek által elterjesztett, meglepő népszerűségnek örvendő trieszti „urban legend”-ről kell beszélni, ami a kor nacionalista őskereső attitűdjébe is szervesen illeszkedik. Az elképzelés sikere azért is kirívónak mondható, mivel – mint a görögök és rómaiak (azaz a nyugati kultúrkör) ősi ellenségeihez és mint a zsidók elődjéhez – a keleti eredetű, sémi főniciaiakhoz hagyományosan negatív sztereotípiák tapadtak.⁸ Pappalardo szerint a főniciai „mítosz” népszerűsége arra vezethető vissza, hogy egyes zsidó intellektuelek számára öntudatot adott, és igazolta, hogy akár egy sémi nép is alkothat maradandót. A szerző példaként Sigmund Freudot hozza fel, aki már gyerekkorától az iskolában propagált görögök és rómaiak helyett a főniciaiakkal érzett sorsközösséget, trieszti éveit követően pedig

⁷ Európa elrablásának mítoszáat Däubler, Kosovel, Musil és Joyce a kultúrák keveredésének szimbólumaként értelmezve dolgozta fel. Ezen de- és rekonstruált mítoszváltozatok közös elemeként Pappalardo mindenekelőtt azt említi meg, hogy a szerzők Európát nem passzív áldozatként, hanem kezdeményező, saját akarattal rendelkező karakterként, kimondottan a főniciaiaknak tulajdonított külső és belső attribútumokkal ábrázolják.

⁸ Pappalardo szerint a főniciaiak negatív megítélése a klasszicizmus, az orientalizmus és az antiszemitizmus következménye volt.

az Álomfejtés című művében már egyenesen Hannibált, a leleményes karthágói hadvezért tette meg ideáljává.

De mit is köszönhet Európa a föníciaiaknak? – kérdezi a szerző, majd sorra veszi főbb találmányaikat: a betűírást, a libanoni erdők cédrusait, a tuskés bíborcsiga mirigyéből előállított jellegzetes lila színű festéket és az azzal színezett textilszöveteket,⁹ a kifinomult tengeri navigációt, valamint a fejlett kereskedői kultúrát. Mi több, még az „Adria”, „Itália” és „Isztria” szavaknak is sémi-föníciai gyökerei vannak. Ez viszont Trieszt nevéről már nem mondható el. Még akkor sem, ha a keletkutató Wilhelm (Gulielmo) Eisenstädter mindent megtett, hogy Trieszt föníciai eredetét bebizonyítsa. 1870-ben még egy cikket is megjelentetett, amelyben kifejtette, hogy Trieszt ősi neve, Tergesto a föníciai Tarshish („az utazó öröme”) tévesen átvett változata, ami a kikötő biztonságos, a háborgó tengertől védett elhelyezkedésére utal.

A sémi föníciaiakkal való párhuzam mások számára is vonzónak bizonyult. Nyilván más okokból, és nem is mindig pozitív előjellel, de az elképzelés olyan irodalmárok érdeklődését is felkeltette, akik valamiért kritikusan viszonyultak az aktuális uralmi rendszerhez és a domináns normatív trendekhez. Már csak azért is, mert a görög–római kultúrelemeket a német nemzetszocializmus és az olasz fasizmus is előszeretettel használta fel saját imázsának megerősítéséhez. Pappalardo ezzel a gondolattal jut el a modernista kánon szerzőihez, akiknek Európa-képét azok trieszti–föníciai vonatkozásain át a lojalitás, Tara Zahra és Pieter Judson nemzeti közömbössége, a többes elköteleződés, a másság, az idegenség, a hibriditás, valamint a fluiditás, a transznacionalizmus és a kozmopolitizmus fogalmaira építve vizsgálja. Igaz, a könnyebb megértést némileg akadályozva, éppen a leglényegesebb terminusok – a fluiditás és a hibriditás – nincsenek a szerző által meghatározva.

Pappalardónak céljai megvalósítására egyfelől remek lehetőséget teremtett, hogy a kötetében felsorakoztatott alkotók többnyire etnikailag, lingvisztikailag és kulturálisan is vegyes háttérrel bírtak. Másfelől Trieszt azon jellegzetességei, amelyek miatt Musil joggal nevezte a kikötővárost az uralmi elit koloniális fantáziáinak a szülőszobájának, a Mediterráneum Hamburgjának, és Kákánia¹⁰ birodalmi politikája kirakatvárosának. Noha Musil legismertebb regényében, a *Tulajdonságok nélküli emberben*¹¹ Trieszt csupán mellékes színhelyként tűnik fel, az író Trieszt-tapasztalatai egész művét végigkísérik. Musil irodalmi Európájának képe lényegében Trieszten és az ott átélt élményein alapult. Ebben fontos szerepe volt annak,

⁹ A színeknek és az értékes luxuskelmének a műben nagy jelentősége van, hiszen lényeges segítséget nyújtanak Pappalardónak abban, hogy a kötetében elemzett regényekben és festményeken a föníciaiakat azonosítsa.

¹⁰ Tehát az Osztrák–Magyar Monarchia.

¹¹ Robert Musil: *A tulajdonságok nélküli ember I–III*. Fordította: Tandori Dezső. Budapest: Európa, 1977.

hogy az 1913. évi Adria-kiállítás időszakában épp Triesztben tartózkodott, ahol a Habsburg imperialista propaganda mellett a növekvő szociális és nemzetiségi feszültségeknek, utcai tüntetéseknek is tanúja lehetett. Ezeket a válságjelenségeket a hagyományos birodalmi és a nacionalista gondolkodás konfliktusaként értékelte, és azokban az Osztrák–Magyar Monarchia belső strukturális krízisét fedezte fel.

Pappalardo hangsúlyozza, Musil számára a Monarchia válságát legjobban az uralkodó és a dinasztia iránti hűség megrendülése, valamint az úgynevezett „Landspatriotismus” leértékelődése jelezte. Ezért, akárcsak Kosovel és Slataper, a válság kezelésére és a nemzetállamok születésével járó dekadencia visszafordítására Musil is egy olyan transzkulturális rendszer megteremtését, egy nyelvi, etnikai és kulturális hibriditás kialakítását javasolta egész Európa számára, amelyben az „odatartozás” nem a nemzeti, nyelvi, faji, vallási, szexuális stb. identitástól, hanem a nemnemzeti lojalitástól függött.¹² Vagyis Musil egy olyan Európát képzelt el, mely társadalmának kohézióját egymás kölcsönös elfogadása és az értékek, anyagi és szellemi javak akadálytalan cseréje biztosítja. Hiszen – hangsúlyozza Pappalardo – a világháború után Musil a nemzetről egyébként is csupán politikai fikcióként, fantáziaként vélekedett.

Pappalardo szerint Musil hőseivel is ennek az új Európának a létrehozását sürgette. Példának okáért a főszereplő Ulrich szkepticizmusával és pacifizmusával ösztönösen ódzkodott az egydimenziós kizárólagosságoktól és az avított, értelem nélküli gondolkodástól. A szerző hangsúlyozza, hogy Musilra jelentős hatást gyakorolt Nietzsche „jó európai” koncepciója, amin egy nemzeteken és határokon átívelő, kulturális és intellektuális értelemben felfogott világszemléletet és moralitást értett. Pappalardo ezzel rámutat, hogy Musil Európája csak a „dinasztikus és imperialista kagylóhéjából kivetköztetve”, minden külső kényszertől mentesen, kizárólag az egyén saját, akár többes szabad identitásválasztásával jöhet létre. Musil hipotézisként fogalmazza meg, hogy egy ilyen transzkulturális milió akár egy közös gazdasági piac megteremtésével is elképzelhető lehet.

Musil ezen gondolatait a regényében két karakter közvetíti. Az egyik a trieszti zsidó származású Leo Fischel, aki a kezdeti nemzeti közömbösségével, profitorientált felfogásával és pacifizmusával kampányol az egyéni gyarapodás mellett. A másik pedig Paul Arnheim, aki Pappalardo szavaival élve az „új ember”, „az új európai prototípusa”, egy „negroid” kinézetű, „főniciai koponyájú”, szerteágazó tudású „hiperasszimilált” porosz kozmopolita. Pappalardo úgy véli, a korabeli sztereotípiáknak és antiszemita előítéleteknek megfelelően Musil egyszerre ruházta fel Arnheimet a zsidókra jellemző pragmatikus politikai és gazdasági nézetekkel, manipulatív hajlammal, a „főniciai csalfaság” és a „kARTHÁGÓI könyörtelenség” tulajdonságaival és a kezdeményezés potenciáljával. Miként a főniciaiak az adriai

¹² Pappalardo az árnyaltabb kép érdekében Musil „foglalkozás”-központúságára is kitér. Ennek értelmében az emberek közti legfőbb kötelék a foglalkozás, hiszen az határozza meg, hogy az egyén milyen formában járul hozzá a társadalom formálódásához.

térség esetében, úgy Arnheim is képes volt arra, hogy hideg és számító előrelátással felmérje, hogyan használhatja ki a működésképtelen Párhuzamakció¹³ nagyra-vágyását. Pappalardo ugyanakkor kiemeli, hogy Arnheim határozottsága a magán-életében hezitál, ami miatt – akárcsak Hannibál Róma kapujában¹⁴ – elszalasztja a lehetőséget, hogy terveit megvalósítsa.

A kötet következő nagy fejezetéből kiderül, hogy Musil gondolatainak számotvető része Italo Svevónál is visszaköszön. Jóllehet nála már azok egy másik kontextusban, a kamuflázs és a mimikri, „az elfedni” és az „úgy tenni” fogalmai köré rendeződnek. Még lényegesebb különbség azonban, hogy míg Musil külső nézőpontból szemlélte Triesztet, a német és magyar felmenőkkel is rendelkező Svevo a kikötővárosban született, és élete jelentős részét is ott töltötte. Ekképpen Svevo Trieszt-képe mindennapi benyomásából épült fel, nemcsak egy-egy látogatás vagy akár hosszabb, de átmeneti tartózkodás kivételes élményeiből. Ezt az insider megközelítést tovább árnyalja, hogy bár Svevót az olasz irodalmárok közé sorolják, az író magát jóval összetettebben látta és láttatta.

Pappalardo ezt arra vezeti vissza, hogy Svevo nem asszimilálódott teljesen az olasz kultúrához, hanem jóval közelebb állt egy köztes állapothoz, amit az író német–olasz határállapot-esztétikája, valamint alkotói neve („Olasz Sváb”) is igazol. Pappalardo úgy véli, hogy Svevo az egyenrangú identitások és a párhuzamos elköteleződések szószólója volt, és a világháborút követően is „Habsburg olasz” maradt. Vagyis, ha támogatta is Trieszt Olaszországhoz csatolását, nem kívánta feladni a német kultúrához való tartozását. Svevót „német/Habsburg olasztsága” azonban kimondottan megbízhatatlanná tette a fasiszta rezsím szemében. Az író Olaszország iránti hűsége és lokálpatriotizmusa nem felelt meg a nacionalizmus által megkövetelt feltétlen, osztatlan lojalitás kritériumának, és még olaszul sem tudott rendesen. Hiszen Svevo nem a Róma által preferált, irodalminak szánt toszkán nyelvjárást beszélte és használta, hanem a helyi dialektust, a német és olasz szavakban egyaránt bővelkedő triestinót, ami műveiben is megjelent.¹⁵ Így Pappalardo nagyon helyesen érzékelteti: abból, hogy Svevo publikációi nyelvének az olaszt választotta, nem feltétlen következik az, hogy az író azonosult volna a nacionalizmus vagy a fasiszmus ideáival. Az olasz nyelv inkább csak lehetőséget jelentett Svevo számára, hogy „trójai falóként” a német és multikulturális elemeket az olasz közgondolkodásba csempészhesse.

¹³ Musil *Tulajdonságok nélküli emberében* a Párhuzamakció egy meglehetősen vegyes összetételű társadalmi és értelmiségi elit szalonmozgalmának neve, ami legfőbb céljának egy Ausztriát kiteljesítő és saját szellemiségére ébresztő „koronázó eszme”, egy nagy cél, egy idea, egy kohéziós erő megtalálását tekintette.

¹⁴ És ezzel Fönícia, hogy Róma riválisából első számú nagyhatalom lehessen.

¹⁵ Pappalardo Giorgio Voghera kutatásai alapján ismerteti azon elképzeléseket, amelyek szerint Svevo Däublerhez hasonlóan németül sem tudott tökéletesen. Ezért szerinte a két szerző esetében a „bilingvialitás” helyett szerencsésebb nyelvi hibriditásról beszélni.

De vajon mennyire lehet őszinte az ember egy olyan nyelven, amelynek sem a szókészletét, sem a nyelvtanát nem birtokolja tökéletesen? – köszön vissza Svevo legismertebb munkájának, a Triesztben játszódó *Zeno tudata*¹⁶ című regényének egyik kérdése. Pappalardo feleletként kissé erőltetetten a „főniciai mese” kifejezést használja, amivel arra a negatív sztereotípiára utal, amely szerint a főniciaiak számára egy „meggyőző hazugság”, a manipuláció és megvezetés fontosabbnak bizonyult, mint maga az igazság. Ezzel azt is felveti, hogy Freud nemcsak a pszichoanalízist illetően gyakorolt nagy hatást Svevóra, de a főniciaiak iránti érdeklődésével és Hannibál iránti szimpátiájával is. Pappalardo ezt látja igazolva Svevo főhősének névválasztásában is. A Zeno név az ógörög xenos szóból származva idegent jelent, ám a szerző szerint a közhiedelemmel ellentétben nem a görög filozófusra, Eleai Zénónra utal, hanem a sztoikus iskola alapítójára, a főniciai Kitioni Zénónra.¹⁷ Ezt testesíti meg a regénybeli Zeno jelleme és mindazon tulajdonságai, melyekkel kozmopolita attitűdjei, beletörődő magatartása, intellektusa, valamint Nietzsche „jó európai” modellje egyaránt leképeződnek. Igaz, Pappalardo Nietzsche kapcsán itt már a kulturális mellett az etnikai keveredést is felelegeti.

A *Modernism in Trieste* külön érdeme, hogy Pappalardo felhívja a figyelmet arra: Svevo felesége (Livia Veneziani) révén komoly kereskedelmi összeköttetésekkel bírt a Veneziani cég tagjaként. Azaz, hogy művészi ambíciói mellett a pénzvilágban mozgó üzletember is volt. A szerző ezzel Svevo békevágyát is megindokolva látja, aminek egyik pillérét a humanizmusa adta, a másikat pedig a személyek, valamint a kulturális és főleg a materiális javak határokon átvéelő szabad áramlása. Így nem véletlen, hogy Svevo az ideális Európát demokratikus föderatív egységként képzelte el, és az sem, hogy egy általános közös piac szükségességét hirdette. A gazdasági fejlődéshez ugyanis béke, minél tágabb kereskedelmi terület és akadálytalan forgalom kell.

Svevo kereskedelmi tevékenysége egy további következményt is maga után vont: mikor a Veneziani cég üzletet nyitott Charltonban, az írónak szükségszerűen meg kellett tanulnia angolul. Ahogy a könyv harmadik fő fejezetéből megtudható, Svevo az 1904 és 1915 között éppen Triesztben tartózkodó ír származású James Joyce-tól vett angolórákat. A két férfi kapcsolata hamar barátsággá fejlődött, és kölcsönösen hatottak egymásra. Svevo bevezette az ír író a trieszti világba, Joyce pedig segítette Svevónak munkái nemzetközi kiadásában. Sőt, jól látható módon Svevo Habsburg- és Trieszt-képe, egyénisége, zsidó háttere mintául szolgált Joyce művei számára. Pappalardo emlékeztet, hogy Joyce *Ulysses*ének¹⁸ főszereplőjét,

¹⁶ Italo Svevo: *Zeno tudata*. Fordította: Telegdi Polgár István. Budapest: Európa könyvkiadó, 2008.

¹⁷ Érdemes megjegyezni azonban, hogy Kitioni Zénón származása megfelelő források hiányában nem azonosítható, illetve, hogy a sztoikus iskola végül a hellenisztikus Athénban teljesedett ki.

¹⁸ James Joyce: *Ulysses*. Fordította: Szentkuthy Miklós. Budapest: Európa könyvkiadó, 1974.

Leon Bloomot Svevo ihlette, illetve azt is bemutatja, hogy az egész kötet sorra állítja pellengérré a Habsburgok által a századfordulón életbe léptetett reformokat és a hanyatló „osztrák–magyar” társadalmat. Pappalardo ugyanezt a következtetést vonja le Svevo alkotói álnevével kapcsolatban is, és bebizonyítja, hogy Joyce Svevo formájára alkotta meg saját irodalmi identitását.

Pappalardo úgy látja, az író ezzel az imázsteremtéssel saját hibrid európai identitását és kulturális küszöbhelyzetét jelenítette meg. Példának okáért a dublini színhelyű *Finnegan ébredése* című regényének egyik főhősét Shemre (Shemusra), az angol „James” ír változatára keresztelte el, egyetlen Triesztben játszó próza-gyűjteményének pedig a *Giacomo Joyce* címet adta. Ez utóbbi kapcsán Pappalardo a szintén ír származású John McCourth nyomán megállapítja, hogy noha az író magát egy Triesztben lakó, az olasz kultúrába, irodalomba és nyelvbe belemélyedt „Habsburg olasz” identitást felvett, italianizált írként ábrázolta, írségéről nem mondott le. Ehelyett egy kevert és plasztikus olasz–ír identitást hozott létre, ami megfelelt „Giacomo” Habsburg Triesztje fluid, többnyelvű és multikulturális jellegének.

Joyce trieszti tartózkodásának nagy szerepe volt hiberno-pun etnolingvisztikai mitológiájának „feltalálásában”. Ez a szerző által használt fogalom bár megint csak igen mesterkéltnek és művinek tűnik, tartama és funkciója lényeges elemeket rejt. Pappalardo szerint ugyanis Joyce-nak az írek és a föníciaiak (elsődlegesen nyelvi) rokonításával három fő célja volt. Először is az, hogy kijelölje a brit koloniális járom alól felszabaduló szülőhazájának a helyét a modern Európában. Másodsor, hogy Írország történelmét újraértelmezze, és a klasszikus antikvitással, valamint a Mediterráneummal is összekösse. Harmadszor, hogy ezzel a de- és rekonstrukciós eljárással az ír identitást egy szélesebb, európai környezetbe helyezze, és egy, az angoltól eltérő ír mitológiát, „tradíciót” teremtsen. Joyce ugyanis azt remélte, hogy egy alternatív eredettörténet meghonosodásával – akárcsak a trieszti zsidók – meghasonlott erkölcsű honfitársai tartást és öntudatot nyerhetnek. Ehhez Joyce-nak épp jól jöttek Gustave Flaubert *Salammbója*,¹⁹ valamint Guglielmo Ferrero olasz történelész kutatásai.

Pappalardo Joyce kulturális hátterének és kapcsolatainak ismertetésével egyszerre az író „találmányát” is kontextualizálja. Vagyis jelzi, hogy az írek föníciai rokonságának gondolata már jóval Joyce Triesztbe érkezése előtt létezett, és mélyen élt a brit uralmat elutasító ír újjászületési mozgalom tagjai, továbbá az ír történészek és antikváriusok körében. Joyce tehát csak megerősítette és felhasználta, valamint saját trieszti tapasztalatainak segítségével hívásával irodalmi keretbe foglalta a már eleve a köztudatban élő toposzokat. Bár Pappalardo nem mondja ki, az olvasóban mégis felmerül a gyanú, hogy Joyce talán éppen Svevo/Zeno „trójai falóvának” mintájára kívánta saját politikai és morális meggyőződését a szélesebb

¹⁹ Gustave Flaubert: *Salammbo*. Fordította: Salgó Ernő. Budapest: Révai Testvérek Irodalmi Intézet Rt, 1907.

publikummal megismertetni és elfogadtatni. De vajon Pappalardo nem éppen ugyanezt teszi?

A szerző könyvének címében az 1870 és 1945 közti korszakot jelöli meg, de a munka az 1990-es évekre is kiterjeszkedik. Így a *Modernism in Trieste* zárófejezete inkább számít egyfajta kitekintésnek, hatás- és mentalitástörténeti kitérőnek, mintsem hagyományos összegzésnek. Ennek elsősorban az az oka, hogy a szerző vizsgálódásainak tanulsága Claudio Magris Duna-értelmezésébe és Jacques Derrida Mediterrán Euróájába torkollik. Hiszen annak ellenére, hogy a modernista irodalmárok Trieszten át megjelenített többnyelvű, policentrikus, multikulturális, etnikailag hibrid és transznacionális Euróájának megvalósítása már az Osztrák–Magyar Monarchia alatt kudarcot vallott, ideái még a hidegháborút követően sem tűntek el. Sőt, részletesen kitérve a filozófus családi hátterére és szocializációjára,²⁰ Pappalardo azt is kifejti, hogy Derrida írásaiban még az elképzelt főniciai eredet és a trieszti párhuzamok is sorra megelevenednek. A szerző ezt viszont nem tartja egyedi esetnek, és amire példaként az osztrák Walter Grond munkásságát hozza fel.

Pappalardo gyakorlatilag Magris, Derrida és Jürgen Habermas Európa-értelmezését, valamint etnikum-, és nacionalizmusellenességét veszi át, és ezek nyomán fogalmazza meg kötetének két fő szentenciáját. Egyrészt, hogy a „Haza” felé vezető út nem csak a nemzethez és a nemzetiséghez tartozáson át vezethet. Másrészt pedig, hogy a kultúrák mindig több, egymással összefonódó gyökérrel rendelkeznek, és folyamatos változásnak vannak kitéve. Mindebből a szerző azt a következtetést vonja le, hogy egy új, modern Európának sem szabadna a változástól félnie, és inkább nyitottnak, befogadónak kéne lennie.

Összességében elmondható, hogy Salvatore Pappalardo könyve értékes, de felettébb rendhagyó és nagy koncentrációt igénylő, sűrű, összetett elméleti munka. Rendhagyó volta elsősorban információbőségében és szerteágazó nyelvi, történelmi és kulturális vonatkozásaiban ragadható meg. Ugyanakkor a kötet gazdagsága és az egymás után zúduló szimbolikus, áttételes, absztrakt értelmezések és képzetársítások jelentősen megnehezítik az információk befogadását, amin még Pappalardo könnyed, olvasmányos stílusa és izgalmas témái sem változtatnak.

A könyv másik sajátossága a posztmodern, teoretikus munkák közt is egyedi-nek számító megközelítésében lelhető fel. Ez magában foglalja egy multidiszciplináris módszertan alkalmazását, a kontrafaktuális szemléletmód érvényre juttatását, valamint a szerzőnek a történelmi és elképzelt dimenziók közti folyamatos „ugrálását”. Mindazonáltal éppen ezek az ugrások és az azokkal járó asszociatív „összecsúsztatások”, valamint a merész fogalmi kreálmányok az okai annak, hogy a munka olykor kissé erőltettnek, de legalábbis elrugaskodottnak, leegyszerűsítőnek és didaktikusnak tűnhet. Pappalardo léptékváltása során ugyanis nemcsak a vizsgálódás szintjeit változtatja, de a történeti, irodalmi és fikcionális síkokat is.

²⁰ Derrida az észak-afrikai Algériában, szefárd zsidó családban született.

Ezt az eljárást a szerző jelen felől közelítő kérdései indokolják, melyek bár mindegyikük a „haza”, a „közösséghez tartozás” és az európai integráció dilemmáit járják körbe, egy sor egyéb, főleg a posztmodern történetírókat foglalkoztató témára is ráirányítják a figyelmet. Így például a tudástranszfer jelentőségére, az intellektuális, gazdasági és személyes összefonódásokra, a kultúrák és identitások összetettségére, a percepció és önreprezentáció formálásának lehetőségeire, a befogadás és kirekesztés aktusának jellegzetességeire, és arra, hogy a „mainstream”-en kívül más narratívák is létezhetnek.

Ezen a ponton azonban joggal merül fel a kérdés, vajon el lehet-e mesélni nem nyugati szempontból az európai történelmet? Egyáltalán, van-e létjogosultsága egy ilyen elméleti fejtegetéseken alapuló munkának? Vajon a kontrafaktuális gondolkodásból a történettudomány (és irodalomtudomány) profitálhat-e, és amennyiben igen, mit és milyen formában? Véleményem szerint igen, hiszen a történettudomány feladatai közé tartozik az is, hogy a múltbeli jelenségeket és eseményeket ne csak öncélúan tanulmányozza, hanem – amennyiben indokolt – új, akár provokatív nézőpontokat is felvessen, és a múlt tapasztalatai alapján a jelen aktuális problémáira reflektáljon. Azaz, hogy megoldási lehetőségeket, alternatívákat ajánljon, de ne programot állítson! Szerencsére nyílt elkötelezettsége ellenére még Pappalardo sem teszi ezt, így kötetével nem lépi át a tudományos munkáktól joggal elvárt határokat.